

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАНЛАР
АКАДЕМИЯСИ МИНТАҚАВИЙ БЎЛИМИ
ХОРАЗМ МАЪМУН АКАДЕМИЯСИ**

**ХОРАЗМ МАЪМУН
АКАДЕМИЯСИ
АХБОРОТНОМАСИ**

Ахборотнома ОАК Раёсатининг 2016-йил 29-декабрдаги 223/4-сон қарори билан биология, қишлоқ хўжалиги, тарих, иқтисодиёт, филология ва архитектура фанлари бўйича докторлик диссертациялари асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган

2022-7/3

**Вестник Хорезмской академии Маъмуна
Издается с 2006 года**

Хива-2022

Муминова Н.А. Тахаллуслар ва “Темурнома” асаридаги тахаллусларнинг лисоний хусусиятлари	108
Палванова Ш., Бабаджанов Х. Тюркизмы в русском языке	111
Садикова Э.В. Особенности пословиц с личным именем	114
Сайдуллаева Р.И. Некоторые вопросы использования терминов «ономастика» и «антропонимика» в русском языкознании	117
Саломова Г.А. Тилшуносликда «аббревиатура» термини муаммоси	120
Сапарбоева Л., Эрматова Ж. О сказке “Мальчик-звезда” Оскара Уайльда	125
Сидоркова Л.Р. Исторический комментарий грамматических архаизмов в романе «Дмитрий Донской» С. Бородин	127
Фаттахова А.Р. Творчество Алисы Ганиевой в аспекте литературной критики	130
Хаитов Х.А., Жабборова А.Ш. Адабиётда кулги маданияти ва санъатига муносабатнинг қадимий илдизлари	132
Хаитов Х.А., Темирова М.А. Бадиий асарларда лoфнинг алоҳида хусусиятлари	134
Хайруллоева Н.Н. Эко-фикшн жанри тараққиёти	137
Хасанова Ю.М. Шарқ ва ғарб эртaк жанри намуналарида ахлоқий сифатларнинг мотив сифатида концептуаллашуви	140
Шаймарданова А.Р. Ўзбек тилининг ички тизимости лақуналари	142
Шукуров О.У. Ўзбек тилида мустақиллик даври ўзлашмаларнинг семантик трансформацияси	145

шикаст етади”, деса ҳам “Бе!” дебди-да, лиммо-лим ўғит ортилган грузовойни ботқоқдан елкалаб, тош йўлга чиқариб қўйибди.

Келин бола таърифида: – Шафоғатойни айтинг... Ким тикилса киприги қайрилиб кетади. Санамараста, оғзи билан бели борми, йўқми биз ҳалигача билмаймиз... Чумчукча овқат ейди... Сув ичса томоғидан, сабзи еса бикинидан кўринади... Шунақаям пазандаки, йўқ ердан бунёд қилади. Сувдан ҳолвайтар, тариқ ёрмасидан палов пиширади, барака топгур.

Ростини айтганда, Эралижон 30 ёшдаги чўтир йигит, Шафоғат бўлса – бир кўзига оқ тушган, ёшлигида сандалда бир ёнбоши куйган қари киз.[7]

Адибнинг “Хасис” ҳикоясида Замира-тоқининг характер-хусусиятларини бўрттириб тасвирлаш мақсадида лофдан фойдаланилган. Бунга кўра, Замира-тоқининг қабзият бўлганда эмчи кампирга бориши, у эса “қатик ичинг, болам” деган экан. Шунда бир стаканда қатик олинган эди. Шу қатик ачиб кетган бўлса-да, ҳали ҳам бор экан. Чунки Замира тоқи стаканнинг сиртидан ялаб юрган.[8]

Хулоса килиб айтганда, Фафур Гулом лофлардан ўз асарларида фикрни кучайтириб ифодалаш, муболаға санъатини яратиш учун фойдаланган.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Имомов К., Мирзаев Т., Саримсоқов Б., Сафаров О. Лоф / Ўзбекхалқоғзаки поэтик ижоди. Дарслик. – Т.: Ўқитувчи, 1990. – Б. 216-226.
2. Фафур Гулом. Халқ ижоди бойлигидан. // Танланган асарлар. – Т.: Фафур Гулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2018. – Б.339.
3. Фафур Гулом. Ёпқичга ямоғлик. // Танланган асарлар. – Т.: Фафур Гулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2018. – Б.341.
4. Фафур Гулом. Калта гап икки дўст. // Танланган асарлар. – Т.: Фафур Гулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2018. – Б.340.
5. Фафур Гулом. Дошқозон ва қизилча. // Танланган асарлар. – Т.: Фафур Гулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2018. – Б.339.
6. Фафур Гулом. Халқ ижоди бойлигидан. // Танланган асарлар. – Т.: Фафур Гулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2018. – Б.338.
7. Фафур Гулом. Халқ ижоди бойлигидан. // Танланган асарлар. – Т.: Фафур Гулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2018. – Б.339.
8. Фафур Гулом. Хасис. // Танланган асарлар. – Т.: Фафур Гулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2018. – Б.344.

УЎК 821.133.1-312.9

ЭКО-ФИКШН ЖАНРИ ТАРАҚҚИЁТИ (АМЕРИКА АДАБИЁТИ МИСОЛИДА)

Н.Н. Хайруллоева, таянч докторант, Бухоро давлат университети, Бухоро

Аннотация. Ушбу мақолада эко-фикшн (табиатишунослик) адабий жанр сифатида ёритилган. Табиат тушунчаси Америка адабиёти мисолида қисқача таҳлил қилинган. Шунингдек, Америка адабиётининг таниқли вакиллари Генри Девид Торо ва Ралф Валдо Эмерсон прозаси ҳамда Роберт Фрост поетикасида ифодаланган эко-фикшн жанрига доир белгилар ҳақида сўз юритилган.

Калит сўзлар: эко-фикшн, табиат, Генри Девид Торо, Ралф Валдо Эмерсон, Роберт Фрост, эко-критисизм.

Аннотация. В данной статье рассматривается экопроза как литературный жанр. Кратко анализируется понятие природы на примере американской литературы. Мастерская проза известных деятелей американской литературы, таких как Генри Дэвид Торо и Ральф Вальдо Эмерсон, и поэзия природы Роберта Фроста также отмечены как основной источник, имеющий большое значение для того, чтобы иметь литературные корни жанра эко-фантастики.

Ключевые слова: экофантастика, природа, Генри Дэвид Торо, Ральф Вальдо Эмерсон, Роберт Фрост, экокритика

Abstract. This article describes eco-fiction as a literary genre. The concept of nature is briefly analyzed in the example of American literature. The masterful prose of well-known figures in

American literature, such as Henry David Thoreau and Ralph Waldo Emerson and nature poetry of Robert Frost are also noted out as the main source of high importance for having literary roots of the eco-fiction genre.

Keywords: *eco-fiction, nature, Henry David Thoreau, Ralph Waldo Emerson, Robert Frost, eco-criticism*

Кириш. Табиат ҳақидаги тафаккурни кучайтириш, авваламбор, инсоний ва ноинсоний оламларнинг бўлинишини енгиб ўтишни талаб қилади, чунки Кейт Ригби тушунтирганидек, “табиат ва маданият, физика ва техника, ер ва артефакт, бунёдкорлик ва вайронагарчиликнинг муштараклигини қайта тиклаш фақат инсоний такаббурликдан четга чиқиш орқалигина эришилади.[3; 152 б.]

Табиатни бадиий тўкима билан бирга тасвирлашга қаратилган жанр маъносини билдирувчи “Эко-фикшн” атамаси илмий жихатдан 1970 йилларда пайдо булган булсада, унинг мохият ва асослари жуда қадимий даврларга бориб такалади. Одамзотнинг ёзма шаклдаги пиктограмма ва петроглифларнинг яратиши, ҳамда инсон ва табиатнинг яратилиши тўғрисидаги афсоналарни табиатни кашф қилувчи эко-фикшн жанрининг энг қадимий илдизлари сифатида баҳолаш мумкин.

Мавзунинг долзарблиги. Табиат ҳақидаги ёзувлар қандай пайдо бўлгани ҳақида чалкашликлар мавжуд. Табиат ҳақидаги фантастика, табиатни мадҳ этувчи шеърият, табиат ҳақидаги драмалар, репортажлар, телевединие хужжатли ҳикоялари – буларнинг барчасида ягона умумийлик мавжуд: улар табиатга илмий нуқтайи назар билан билдирилган миннатдор эстетик жавоблардир.

Жумладан, швед олими Карл Линней XVIII асрнинг ўрталарида табиат ҳақидаги илмий таснифни ишлаб чиқди. Аммо унгақадар ҳам табиатга оид кўплаб ёзувлар бўлган, аммо илм-фаннинг табиатга нисбаттан мойиллик ва қизиқишларни ошириши янгилик эди. [4] Линнейдан аввал ҳам ов ҳақидаги ҳикоялар, эртаклар, кўшиқлар, саёҳатчилар ҳикоялари, ўт-ўланлар ва ҳайвонлар ҳақидаги масаллар мавжудлиги табиатга инсониятнинг мойиллигин кўрсата олади, бироқ уларда табиат одатда фақат икки ўлчовда кўринади: бу тарихий космоснинг фони ёки диний космоснинг қопламаси эди. Ҳайратланиш ёки нафратланишдан қатъий назар, инсон қиёфаси унинг марказида турарди. Линней ҳатто ҳашаротларга ҳам таъсирчан юнон-лотин номларини бера бошлагандан сўнг, табиат тезда янги мазмунга эга бўлди ва у улкан объект ва муҳитга айланди. [5,1-5 бб.]

Аммо табиат ҳақидаги ёзувларни романтик кўринишда бўлгани учун, инкор этиш жуда осон. Дастлабқа тадқиқотларда таъкидланганидек, бу жанрда Евро-Америка анъаналари устунлик қилса-да, у ғоялар ва ёндашувларнинг маданиятлараро алмашинувини ўз ичига олади. [1;151 б.] Дон Шессе 1996 йилги “Табиат ёзуви” китобида изоҳда бўлса-да, бу масалага тўхталиб ўтган: “*Америка адабиётида пасторал импулс....: Дўгеннинг “Тоғлар ва сувлар сутраси(тахминан 1250 йил)” ва Башонинг “Хаику саёҳати” (1689 йил) каби осийлик муаллифларни “табиат ёзувчилари” сифатида кўриш мумкин. Генри Торо ва Гари Снайдер каби буюк америкалик ёзувчилар гарбдан ташқаридаги тафаккурдан кучли таъсирланган. Шарқий ва гарбий, шимолий ва жанубий ноинсоний дунё билан ўзаро таъсир қилиш усулларининг бирлашишини таҳлил қилиш керак*”. [2; 187-190 бб.]

Ҳаёт бадиий асар асоси экан, ундаги эзгулик ва ёвузлик, яхши ва ёмон ўртасида борадиган кураш ёзувчилар томонидан сўз санъати намуналарида маҳорат билан акс эттирилди. Ҳар бир халқнинг ана шу зиддиятлар ва қарама-қаршилиқлар ёритилган ўзига хос ва бетакрор адабиёти борки, Америка адабиёти улар ичида бой ҳамда такрорланмаслиги билан ажралиб туради. XX аср бошларида эко-критизмнинг гуманистик бурилишидан бери умуман эътиборга олинмаган бўлсада, табиат ҳақидаги ёзувлар адабий экологияни тарбиялашда муҳим рол ўйнашда давом этди. Ушбу адабий жанрда евро-америка анъаналари ҳукмронлик қилди, аммо шунга қарамай, у ғоялар ва фикрларнинг маданиятлараро алмашинувини ўз ичига олади. Унинг мавжудлиги Америка эко-фикшн жанри тараққиёти қандай қилиб экологик инқирознинг адабий ва бадиий тасвирларини юзага келтирганини ва ўз навбатида унчалик кўринмас бўлсада, ундан озиқланганлигини уч жиҳатдан кўрсатади. Биринчидан, Генри Девид Торонинг Америка адабий экологизмига таъсири, айниқса унинг оддий ҳаёт фалсафаси ва юксак тафаккури замонавий Америка адабиётида табиатшунослик

анъанасини яратишга ёрдам беради. Иккинчидан, экологик ғоялар, фикрлар ва амалиётларни тарбиялашда ақс эттирилган экологик хабардорликнинг янги усули вужудга келди. Ниҳоят, инсониятнинг табиий дунё билан муносабатларининг турли қирраларини ўрганишга радикал қизиқиш пайдо бўлди.

Тажриба ва натижалар таҳлили. XIX-XX асрда Америка адабиётида табиат хақидаки асарлар мураккаб ва драматик бўлиши билан бирга, сермахсул ва ранг-баранглиги билан ўзгача моҳият касб этади. Бу вақтда Генри Девид Торо (Henry David Thoreau), Ралф Валдо Эмерсон (Ralf Waldo Emerson) каби назарийчи адабиётшунослар Америка адабиётида табиат тушунчасини фалсафий томондан шакллантиришда катта ҳисса қўшган. Уларнинг асарлари асосан, табиат тасвири, атроф-муҳит муаммолари ва инсониятнинг табиат, олам билан фалсафий муносабатига бағишланган. Г.Д.Торо америкалик табиатшунос, эссеист, шоир ва файласуф сифатида табиат ва фалсафага оид юксак асарлар билан ном қозонган натуралист ёзувчи эди. Торо эко-фикшн адабиётининг илдизларини ташкил қилувчи экологик ва энвайренменталистик тарих методларини олдиндан кўра олган. Унинг бадиий услубида табиатни диққат билан кузатиш, шахсий тажриба, аниқ риторика, рамзий мотивлар ва тарихий билимлар муштарақлигини ҳамда поэтик моҳирлик ва фалсафий синчковлик юқорилигини кузатиш мумкин. [6; 86 .] Унинг “Вачусетга сайр”, “Кеча ва ой нури”, “Тоғдаги ёруғлик”, “Мейнвудс”, “Масачутсдаги эрта баҳор” ва “Уолден”(“Walden”) каби асарлари табиий муҳитда оддий ҳаёт кечириш ҳақида фикр юритади.

Америкадаги эко-адабиётнинг ўзига хос яна бир вакили Ралф Валдо Эмерсондир. Унинг атроф-муҳит манзаралари тасвирланганга “Табиат”(“Nature”) асарида Эмерсон черков ёки динга муҳтож бўлмасдан табиат орқали соф маънавий даражада боғланиб, мавжуд бўлмаслик жараёни тўғрисида фикр юритади.

Шуниндек, замондош носир ижодкорлардан фарқли равишда Роберт Фрост шеърий асарларида Нью-Англиянинг қишлоқ ҳаётини тасвирлаган, унинг қаламига мансуб оддий одамларни кундалик вазиятларда тасвирлайдиган мисралар америкаликлар турмуш тарзини ижтимоий ва фалсафий маҳорат билан очиб бера олган. Шоирнинг “After Apple-Picking”, “The Oven Bird”, “Stopping by Woods on a Snowy Evening” каби табиат тасвири, атроф-муҳит манзараларини оддий америкалик сўзлашув нутқи орқали тасвирловчи ҳажман кичик, маъно жиҳатидан салмоқли поэтик асарлари таҳсинга сазовордир. [7, 110-129 бб]

Бу адибларнинг атроф-муҳит хақидаги қарашлари ва ижод намуналари кейинчалик бадиий фантазия хусусиятига эга бўлган эко-фикшн жанри пайдо бўлишига олиб келган. Эко-фикшн жанри адабиётнинг классик, пасторал, афсонавий реализм, хайвонлар ҳақидаги метаморфоза, илмий фантастика каби турли йўналишларида ўз илдизларини намоён қила олган бўлса-да, ушбу давр ижод намуналарида инсоннинг эко-система билан муносабатлари сезиларли равишда тилга олинмаган. Бу янги жанр Жим Дваер (Jim Dwyer) ва Ловренс Бюл (Lawrence Buell) каби эко-критицизм намоёндаларининг эко-фикшн жанри тавсифини келтиргач, 1970 йилдан кейингина анча ривож топди. [9] Профессор Майк Веси (Mike Vasey) “табиий эко-системанинг моҳиятини қамраб олган норéal маконда юз берувчи ҳикоялар” тарзида эко-фикшнни тавсифлайди. [8,2 б]

Хулоса. Бу жанрга кирувчи асарларда инсоний ришталарнинг табиатга муносабати доирасида рўй бериши ҳикоялардаги табиий дунёни ҳаётийлиги ва жонлилигини таъминлаб бериши ва асарлардаги эко-маконлар тасвирининг иложи борича ҳаётий ва воқеалар кетма-кетлиги экологик принциплар доирасида бўлишини таъминлаб бериши керак.

Эко-критицизм ўз табиатига кўра, фанлар ва маданиятлараро интеграллашган, яхлит ва эволюцион хусусиятга эга бўлишини эътиборга олинса, бу хусусиятларни адабиётнинг эко-фикшн жанрига тадбиқ этиш мақсадга мувофиқдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Rigby Kate (2012). “Ecocriticism.” Literary and Cultural Criticism at the TwentyFirst Century. Edinburgh: Edinburgh UP, Pp: 151-178.
2. Don Scheese (1996). «Nature Writing: The Pastoral Impulse in America» (New York: Twayne)
3. Philippon John (2003). “Is American Nature Writing Dead?,” CT: Yale University Press, p395

4. David Rains Wallace (1984). "The nature of nature writing" ,article abstract, The New York Times Archives, July 22, Section 7, Page1-5
5. Gross David, ed. The Price of Freedom: Political Philosophy from Thoreau's Journals. p. 8
6. Contemporary Literary Criticism. (1983) Ed. Jean C. Stine, Bridget Broderick, and Daniel G. Marowski. Vol. 26. Detroit: Gale Research,p 110–129
7. Vasey Mike (1996). Bioregional Studies - Correspondence with Jim Dwyer
8. Dwyer, Jim (2010). Where the Wild Books are: A Field Guide to Ecofiction. University of Nevada p2
9. Xayrulloyeva, N. (2021). The concept of nature in modern american literature.//Центр научных публикаций (buxdu.uz), 8(8).
10. Xayrulloyeva, N. (2021). Eco-Fiction and MA Monroe//Центр научных публикаций (buxdu.uz), 8(8).
11. Xayrulloyeva, N. (2021). Mary Alice Monroe:«Green» novels and achievements//Центр научных публикаций (buxdu.uz), 8(8).

УЎК 81-13

ШАРҚ ВА ҒАРБ ЭРТАК ЖАНРИ НАМУНАЛАРИДА АХЛОҚИЙ СИФАТЛАРНИНГ МОТИВ СИФАТИДА КОНЦЕПТУАЛЛАШУВИ

Ю.М.Хасанова, таянч докторант, Навоий давлат педагогика институти, Навоий

Аннотация. Мақолада Ғарб ва Шарқ эртаклари орқали ифодаланган миллий колорит, миллий тарих ва миллат анъаналари масалалари ва ахлоқий сифатларнинг мотив сифатида концептуаллашуви таҳлилга қилинган. Ғарб ва Шарқ эртакларида ахлоқий сифатларни мотив сифатида ўз ифодасини топади. Мақолада ғарб ва шарқ эртаклари таҳлил қилиниб, ахлоқ мотивининг бадий концептуаллашувидаги ўрни ошиб берилган .

Калит сўзлари: ғарб ва шарқ эртаклари, бадий концептуаллашув, миллий руҳ, урф-одат, ахлоқ мотиви, персонаж, характер, қаҳрамон

Аннотация. В статье анализируются вопросы национального колорита, национальной истории и национальных традиций, выраженных через западные и восточные сказки, и концептуализации нравственных качеств как мотивов. В западных и восточных сказках его взгляды находят выражение как мотив нравственных качеств. В статье анализируются западные и восточные сказки, и подчеркивается их роль в художественном осмыслении нравственных мотивов.

Ключевые слова: западные и восточные сказки, художественная концептуализация, национальный дух, обычай, нравственный мотив, персонаж, характер, герой

Abstract. The article analyzes the issues of national color, national history and traditions of the nation, expressed through the tales of the West and the East, and the conceptualization of moral qualities as a motive. Because fairy tales help to change the reader's thinking, spirituality, morals. In the tales of the West and the East, his views on the universe and man are expressed in the direction of moral motives. The article analyzes western and eastern fairy tales and emphasizes their role in the artistic conceptualization of moral motives.

Keywords: western and eastern tales, artistic conceptualization, national spirit, custom, moral motive, person, character, hero

Кириш. Эртаklar китобхоннинг ижодкор дунёқараши, ижтимоий ҳаётга бўлган муносабати, мақсад ва вазибалари, фалсафий ёндашуви адабий образларида ифодалангани. Шу сабабли, санъат ва адабиётдаги инсон образи дастлаб илоҳий кучлар, худолар билан боғланиб кўрсатилган. Қадимги миллий эртақ ва дostonларимиздаги “Билгамиш”, “Алпомиш”, “Гўрўғли” каби қаҳрамонларимиз ҳам илоҳий кучга эга образлардир.

Абдулла Қодирий ҳам ўзининг “Ижод машаққати” рисоласида “Маълумки, бизнинг омма то шу кунгача ҳам ўрта аср дoston ва ҳикоялари билан озиқланиб келадир” деб таъкидлайди.

Шу билан бирга, халқ педагогикасининг бетакрор ёдгорликлари халқ оғзаки ижоди асарларида миллий маданият ва ўтган авлодлар донишмандлигини ўзида мужассам этади.

Буюк рус педагоги К.Д.Ушинский: "Биринчи тарбиячи - халқ, халқ эртаклари эса халқ педагогикасини яратишнинг биринчи ва ёрқин уринишларидир" деб таъкидлаган.